

УДК 378.015.311:005.336.2

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДОСВІДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

І.П.Репко, В.І.Одарченко

Автори статті наголошують, що завданням сучасного вищого навчального закладу є формування особистості студента як активного суб'єкта навчальної діяльності та його всебічна підготовка до безперервного процесу освіти, саморозвитку та самовдосконалення. Саме інтелектуальна компетентність відіграє провідну роль у формуванні професійної компетентності педагога.

У статті схарактеризовано використання рольових та ділових ігор, мозкового штурму, проблемних ситуацій, дискусій, евристичних бесід, круглих столів, конференцій як форм організації навчання, що забезпечують найбільш сприятливі умови для формування інтелектуальної компетентності майбутніх педагогів.

Ключові слова: інтелектуальна компетентність, освітній процес, інтерактивні технології, молодий фахівець, самореалізація особистості, активні форми навчання, ділові ігри, проблемно-пошуковий метод, навчальна дискусія.

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОПЫТЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

И.П.Репко, В.И.Одарченко

Автори статті підкривають, що задачею сучасного вищого навчального закладу є формування особистості студента як активного суб'єкта навчальної діяльності та його всебічна підготовка до безперервного процесу освіти, саморозвитку та самовдосконалення. Саме інтелектуальна компетентність відіграє провідну роль у формуванні професійної компетентності педагога.

В статті розкрито використання рольових та ділових ігор, мозкового штурму, проблемних ситуацій, дискусій, евристичних бесід, круглих столів, конференцій як форм навчання, які створюють найбільш сприятливі умови для формування інтелектуальної компетентності майбутніх учителів.

Ключевые слова: интеллектуальная компетентность, образовательный процесс, интерактивные технологии, молодой специалист, самореализация личности, активное обучение, деловые игры, проблемно-поисковый метод, академическая дискуссия.

WAYS OF FORMATION OF INTELLECTUAL COMPETENCE IN THE EXPERIENCE OF FUTURE TEACHERS' TRAINING

I. P. Repko, V. I. Odarchenko

The authors of the article mark that the task of modern higher educational establishment is to form student's personality as an active subject of educational activity and thorough preparation to the continuous process of education, self-development and self-perfection. It has been stated that an intellectual competence wins a leading role in forming of professional competence of teacher that provides possibility of acceptance of effective decisions in certain subject industry, and a process of forming of intellectual competence is a process of studies of students from habit to study formally.

Introduction in the educational process of pedagogical higher educational establishment of interactive technologies and methods of studies will assist the increase of level of efficiency of realization of employments; to forming of ability independently to work over material and assert or refute the results of own scientifically-research searches; to development of the analytical thinking; capabilities to make decision and offer the ways of their realization; to the analysis and self-appraisal of own possibilities, and thus will create favourable terms for forming of intellectual competence of future teachers.

Key words: intellectual competence, educational process, interactive technologies, young specialist, self-realization of personality, active forms of studies, business games, problem-searching method, educational discussion.

Інтеграція України до європейської і світової спільноти, значне розширення професійних і культурних зв'язків нашої країни з іншими державами вимагають від вітчизняної системи освіти забезпечення високоякісної підготовки фахівців. Конкурентоспроможний спеціаліст – це не тільки професіонал високого рівня, а й особистість, що володіє нестандартним мисленням, здатністю вирішувати проблеми, не боятися труднощів проявляти ініціативу і самостійність, знаходити підвалини правильних рішень, неперервно продовжувати вчитися самостійно. Це той результат освітнього процесу, який є показником якості педагогічної діяльності ВНЗ, що дозволяє студентам-випускникам показати свій індивідуальний потенціал за умов конкуренції, пошуку власного шляху професійного успіху в контексті

активної участі в демократизації суспільного життя, розвитку ринкових відносин [2, с. 61].

Завданням вищого навчального закладу є формування особистості студента як активного суб'єкта навчальної діяльності та його всебічна підготовка до безперервного процесу освіти, саморозвитку та самовдосконалення. Це зумовлено, насамперед, зміною освітньої парадигми, сутність якої полягає у «вільному розвитку людини», а не у засвоєнні великого обсягу інформації [1, с. 34].

Спеціалісти з добре сформованою інтелектуальною компетентністю здатні здійснювати самоосвіту швидко та результативно, запобігаючи старінню професійних знань. Розвинута інтелектуальна компетентність – це не просто спосіб уникнути інформаційного перенавантаження, а запорука успішності у сучасному суспільстві.

Питання розумового розвитку та формування інтелектуальної компетентності вивчали Ю.Бабанський, В.Байденко, С.Батищев, Г.Беліцькая, Л.Берестова, В.Бондар, О.Владиславлев, Ю.Гільбух, С.Гончаренко, Н.Грішанова, М.Дробноход, С.Єлканов, Н.Кузьміна, В.Куніцина, В.Лозова, А.Марков, Дж.Рівний, М.Скаткіна, Р.Уайт, Н.Хомський, А.Хуторський та ін.

Вивченню проблеми формування інтелектуальної компетентності у майбутніх вчителів присвятили наукові праці Н.Бібік, О.Локшина, О.Овчарук, О.Пометун, О.Савченко, С.Трубачова.

Мета статті – охарактеризувати окремі шляхи формування інтелектуальної компетентності майбутніх учителів в умовах освітнього процесу сучасного педагогічного вищого навчального закладу.

В загальному контексті європейських тенденцій глобалізації Рада Європи визначила ключові компетентності, якими повинен володіти молодий фахівець та охарактеризовані якості особистості, які відображають особливості інтелектуальних компетентностей:

– компетентності, що реалізують здатність і бажання вчитися все життя як основа безперервної підготовки у професійному плані, а також в особистому і громадському житті;

– компетентності, пов'язані з виникненням суспільства інформації, володіння новими технологіями, розуміння їх застосування, їх сили і слабкості, здатність критично ставитись до інформації та реклами, що поширюється у засобах ЗМІ [9, с. 109].

Отже, інтелектуальна компетентність відіграє провідну роль у формуванні професійної компетентності педагога, це особливий вид організації знань, що забезпечує можливість прийняття ефективних рішень у певній предметній галузі, а процес формування інтелектуальної компетентності – це процес звільнення студентів від звички навчатися формально.

Досягнення результатів у процесі формування професійної компетентності загалом, та інтелектуальної компетентності як її частини зокрема, в умовах сьогодення потребує перебудови психологічної структури діяльності сучасних викладачів. Найвищий рівень реалізації вбачається нами у їхній спроможності безперервно формувати, поповнювати, зберігати й інтенсифікувати власний педагогічний досвід та здатності до активної передачі його майбутнім фахівцям [4, с. 12].

Сучасний світ переходить від науково-технічної освіти, орієнтованої на засвоєння якомога більшого об'єму знань, умінь і навичок, до гуманістичної, що спрямована на особистісний розвиток і творчу самореалізацію особистості в культурі та соціумі. Тому низка авторів намагається поєднати традиційну освіту з компетентнісним підходом (В.Болотова, П.Горностай, О.Овчарук, В.Сурикова, В.Ціби).

Погоджуємося з висновками Ю.Трофімова, що спроби формування інтелектуальних компетентностей майбутніх учителів у сучасній системі освіти призводять до виникнення суперечностей між:

– потребами сучасного українського суспільства в активних, конкурентоспроможних особистостях, які усвідомлюють себе патріотами своєї країни та налаштовані на творче розв'язання проблем, що виникають, ураховують кон'юнктуру ринку праці, самодостатні й самореалізовані з репродуктивним характером професійної підготовки;

– зростанням вимог до рівня сформованості найважливіших особистісно-професійних якостей та обмеженими можливостями управління розвитком цих якостей за допомогою традиційних методів навчання;

– потребою у збільшенні обсягів інформації з предметних галузей та обмеженими можливостями їх засвоєння студентами у певні терміни при використанні традиційних дидактичних засобів її вивчення [8, с. 128].

Основними перешкодами на шляху до формування інтелектуальної компетентності майбутніх учителів можуть стати певні стереотипи:

– прагнення вибудувувати навчальний процес за схемою: викладання – сприйняття – відтворення – закріплення (при цьому застосовуються такі види діяльності як пошукова, дослідницька, проектна);

– намагання зберегти звичний підхід до матеріалу і діяльності в цілому;

– схильність до однозначних визначень (як у психолого-педагогічному, методичному так і в предметно-змістовому плані);

- орієнтація в педагогічній діяльності на обсяг матеріалу, а не на структуру і способи діяльності;
- домінування на лабораторних, практичних, семінарських заняттях активності викладача, який прагне викласти навчальний матеріал;
- гіпертрофія функції контролю в навчанні – контроль розглядається як єдиний спосіб активізації діяльності;
- збідніле уявлення про конкретного студента за рахунок примітивної типологізації та дії стереотипів групового сприйняття;
- акцент у педагогічному спілкуванні на поведінці слухачів, а не на їхній діяльності;
- прагнення акцентувати увагу переважно на тих студентах, які знаходяться безпосередньо перед викладачем.

Ми поділяємо думку Є.Павлютенкова, що ефективність формування інтелектуальної компетентності узагальнено можна звести до таких положень:

- уміння педагога виділити в навчальному предметі світоглядні твердження, ідеї, закони, закономірності, концепції й реалізувати їх під час навчання;
- дотримання педагогом принципу внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків як фактора єдності та взаємозв'язку явищ, процесів реального світу;
- оволодіння студентами аналізом, синтезом, порівнянням, узагальненням, вироблення навичок аргументувати свої думки, відстоювати свої світоглядні позиції;
- залучення студентів до активної громадської діяльності з метою зміцнення єдності світогляду і поведінки;
- своєчасне коригування відхилень у поведінці окремих студентів;
- відповідність світоглядної позиції педагогів і студентів потребам суспільства [6, с. 380].

У цьому контексті досвід застосування активних форм навчання, інтерактивних технологій засвідчує їх переваги над традиційним навчанням. Розмаїття форм активізації навчання дозволяє вирішити низку завдань, які нелегко реалізувати в умовах традиційного навчання: формувати не лише пізнавальні, а й професійні мотиви та інтереси; давати цілісне уявлення про професійну діяльність та її складники; навчати колективної мислинневої та творчої роботи, формувати соціальні уміння і навички взаємодії та спілкування, індивідуального і спільного прийняття рішень; виховувати відповідальне ставлення до справи; оволодіти основами наукової організації праці.

Освітній процес ВНЗ за традиційною методикою віддавав переваги пасивним формам навчання, які не виключали можливість своєчасно контролювати якість навчання учнів та залучати їх до викладання нового матеріалу.

Використання у сучасному освітньому процесі вишу інтерактивних технологій, групових форм роботи дають можливість перевести студента із пасивного слухача до активного здобувача знань.

Освітній процес вищого навчального закладу традиційно складається з лекційних, семінарських, практичних (лабораторних) занять. Зусилля викладача слід спрямувати саме на вдосконалення їх організації та проведення, а також на вмінні запропонувати сучасному студенту різноманітні їх види.

Поряд з класичною лекцією, використання якої є виправданою, зважаючи на мету та завдання визначених викладачем, варто сміливіше вводити лекції «студент у ролі викладача», «лекція у двох», що дасть можливість самим студентам спочатку готувати самостійно окреме питання лекції, а потім і весь теоретичний матеріал. Лекція-чистий аркуш, лекція-бесіда, лекція з «запланованими помилками», лекція-диспут дасть можливість навчити студентів самостійно знаходити матеріал, користуватися сучасними Інтернет-ресурсами, електронними бібліотеками, матеріалами періодичної преси, визначати спільне в думках різних учених, аналізувати особливості викладу матеріалу в різних джерелах, висловлювати власну точку зору.

Семінарські заняття слід урізноманітнювати та віддати перевагу не монотонним заслуховуванням повідомлень, дуже часто поспіхом взятими студентами з Інтернету, а інтерактивним формам: круглим столам, евристичним бесідам, виставкам-презентаціям, педагогічним консилиумам, науковим зібранням, ярмаркам педагогічних ідей, симпозіумам тощо. Теоретичний матеріал, який студенти підготували на такі заняття, слід не просто викласти, а переконати однокласників у важливості оволодіння ними, у проблематичності їх засвоєння, у необхідності їх доопрацювання, вивчення особисто. Така робота перетворює пасивного доповідач-студента у активного співавтор педагогічної ідеї, погляду, наробки.

Такі форми роботи можна доповнювати рольовими та діловими іграми, обравши собі образ певного вченого, дослідника, педагогічного працівника, батьків учнів тощо. Це викликає у студентів і викладачів спільну зацікавленість і дає можливість розкрити у студентів акторські здібності, побачити їх у новому амплуа.

Важко переоцінити роль «мозкового штурму», семінару-дискусії на етапі актуалізації опорних знань. Проблемне запитання, запропоноване на перших етапах викладачем, а потім обране з декількох

запропонованих самими студентами, активізує студентів і примушує використовувати знання з різних наук, щоб довести свою думку, або думку колег з умовно створеної групи. Не менш важливе і те, що під час такої роботи викладач вчить студентів не тільки логічно, чітко, послідовно викладати думку, що зараз не вміє більшість студентів, а вміти не менш уважно, вдумливо, активно слухати думки інших одногрупників, виробляти в собі важливе, особливо для майбутнього вчителя, уміння уважно вислуховувати думку, толерантно ставитися до неї, враховувати під час обговорення проблеми.

Ці уміння сформуються не за один раз, і викладачу, і студенту слід працювати спільно для вироблення такого роду спілкування, лише систематична робота, дискусії, проблемні семінари займуть своє виправдане місце у процесі підготовки майбутнього фахівця та дадуть позитивний результат.

Особливий інтерес викликають практичні заняття у формі програвання фрагментів виховних годин, уроків, педагогічних ситуацій. Студенти охоче виконують обрані ролі, імітують дії своїх персонажів та передають атмосферу цього моменту. Окрім розвитку театральних здібностей важливо націлити студентів на розуміння того, що така робота попередить можливі помилки у реальному педагогічному процесі, що аналіз проведених ними форм, методів роботи дасть можливість у педагогічній діяльності знайти правильне рішення, більш результативний шлях вирішення проблеми, можливість уникнути конфлікту. Підготовка до таких форм практичних занять націлює студентів на опрацювання класичної педагогічної літератури, першоджерел та сучасних наукових надбань.

Не менш важливими формами роботи зі студентами, окрім навчальних занять, залишаються науково-практичні, науково-теоретичні конференції, проблемні столи, тренінги, розмови за круглим столом. Вони дають можливість здобувачу вищої освіти представити професійному зібранню результати власних наукових досліджень, доводити обрані шляхи їх вирішення, відстоювати власне бачення розкриття проблеми. Але до такого результату слід готувати студента. Ця підготовча робота може тривати 2-3 роки, упродовж яких викладач докладає максимум професіоналізму, створює такі умови, які сприяли б саморозвитку, самовдосконаленню майбутнього вчителя і він із об'єкта освітнього процесу перетворився у суб'єкт власного зростання та професійного становлення.

Отже, виходячи з вищевикладеного слід наголосити, що інтелектуальна компетентність включає теоретичні знання, практичні уміння, навички, ставлення, досвід, особистісні якості майбутніх вчителів, що дозволяють здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників освітнього процесу, приймати рішення.

Упровадження в освітній процес педагогічного вищого навчального закладу інтерактивних технологій та методів навчання сприятиме підвищенню рівня ефективності проведення занять; формуванню здатності самостійно опрацьовувати матеріал та стверджувати або спростовувати результати власних науково-дослідницьких пошуків; розвитку аналітичного мислення; здатності ухвалювати рішення та пропонувати шляхи їх реалізації; аналізу й самооцінці власних можливостей, а отже створюватиме сприятливі умови для формування інтелектуальної компетентності майбутніх педагогів.

Література

1. Аза Л. Виховання як філософсько-соціологічна проблема / Л. Аза. – К. : Наукова думка, 1993. –131 с.
2. Добридень А. Формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя засобами інтерактивного навчання / А. Добридень // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2010. – № 1. – С. 59–64.
3. Зязюн І. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи / Монографія / За ред. І. Зязюна. – К. : ВІПОЛ, 2000. – 150 с.
4. Нісімчук А. Сучасні педагогічні технології / А. Нісімчук, О. Падалка. – Київ : Просвіта, 2000. – 203 с.
5. Огурцов О. Образи освіти. Західна філософія освіти. ХХ сторіччя / О. Огурцов, В. Платонов. – РХГИ, 2004. – 285 с.
6. Павлютенков Є. Орієнтуватися на життєву компетентність людини. Школа життєтворчості особистості : науково-методичний збірник / Ред.кол. В. Доній, Г. Несен, І. Єрмаков та ін. – К. : ІСДО, 1995. – 480 с.
7. Пріма Р. Професійна мобільність майбутнього вчителя початкових класів : навч.-метод. посіб. / Р. Пріма. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 128 с.
8. Психологія / За ред. Ю. Трофімова. – К. : Основи, 2001. – 466 с.
9. Шпак І. Інновації, педагогічні технології та якість освіти в підготовці викладачів-економістів / І. Шпак // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук, праць. – Вип. LI. – Слов'янськ, 2010. – С. 115-121.

References

1. Aza L. Vychovannya yak filosofsk'o-sotsiologichna problema / L. Aza. – K. : Naukova dumka, 1993. –131 s.
2. Dobryden' A. Formuvannya samoosvitn'oyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya zasobamy interaktyvnoho navchannya / A. Dobryden' // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya. – 2010. – № 1. – S. 59–64.
3. Zyazyun I. Neperervna profesiynna osvita: problemy, poshuky, perspektyvy / Monohrafiya / Za red. I. Zyazyuna. – K. : VIPOL, 2000. – 150 s.
4. Nisimchuk A. Suchasni pedahohichni tekhnolohiyi / A. Nisimchuk, O. Padalka. – Kyiv : Prosvita, 2000. – 203 s.
5. Ohurtsov O. Obrazy osvity. Zakhidna filosofiya osvity. KhKh storichchya / O. Ohurtsov, V. Platonov. – RKhHY, 2004. – 285 s.

6. Pavlyutenkov Ye. Oriyentuvatsiya na zhyttyevu kompetentnist' lyudyny. Shkola zhyttyetvorchosti osobystosti : naukovo-metodychnyy zbirnyk / Red.kol. V. Donyi, H. Nesen, I. Yermakov ta in. – K. : ISDO, 1995. – 480 s.
7. Prima R. Profesiyna mobil'nist' maybutn'oho vchytelya pochatkovykh klasiv :navch.-metod. posib. / R. Prima. – Luts'k : RVV «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2007. – 128 s.
8. Psykholohiya / Za red. Yu. Trofimova. – K. : Osnovy, 2001. – 466 c.
9. Shpak I. Innovatsiyi, pedahohichni tekhnolohiyi ta yakist' osvity v pidhotovtsi vykladachiv-ekonomistiv / I. Shpak // Humanizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu : zb. nauk, prats'. – Vyp. LI. – Slov»yans'k, 2010. – S. 115-121.